

Pe marginea prăpastiei

*Eșecul anunțat
al sistemului monetar*

Traducere de: Irina-Marina Borțoi

Alexandria
Publishing House

CUPRINS

Banii	11
La originile crizei financiare.....	15
Dolarul, în centrul crizei	31
Liber schimb și protecționism	41
Moarte pe credit.....	61
Datoria publică sau cum au devenit statele prizonierele băncilor	65
Trebuie să facem din euro o monedă unică	85
Clasa de mijloc și clasa de jos: o politică a sărăciei	91
Imigranții, armata de rezervă a capitalului	121
Să instaurăm un venit din cetățenie?	129
Postfață: în fața formei-capital	155
De același autor	189

Banii

Bineînțeles, toată lumea preferă să aibă puțin mai mult decât puțin mai puțin. „Banii nu aduc fericirea, dar o întrețin”, spune o vorbă din popor. Pe deasupra, ar mai trebui să știm ce înseamnă fericirea. Max Weber scria în 1905: „Un om nu-și dorește «prin natura sa» să câștige tot mai mulți bani: pur și simplu vrea să trăiască așa cum este obișnuit să o facă și să câștige destul cât are nevoie pentru așa ceva.” De atunci, numeroase sondaje au arătat o disociere relativă între progresul nivelului de trai și cel al nivelului de satisfacție al indivizilor: peste un anumit prag, a avea mai mult nu înseamnă a fi mai fericit. În 1974, lucrările lui Richard Easterlin stabiliseră că gradul mediu de satisfacție declarat de populații rămăsese practic același din 1945, în ciuda creșterii spectaculoase a bogăției în țările dezvoltate. (Acest „paradox al lui Easterlin” a fost confirmat recent încă o dată). Incapacitatea indicilor care măsoară creșterea materială, precum PIB-ul, de a evalua bunăstarea reală este atât de cunoscută – mai ales în plan colectiv, deoarece nu există o funcție a alegerii individuale care să permită reunirea preferințelor individuale cu cele sociale.

E tentant să nu vedem banii decât ca pe un instrument al puterii. Vechiul proiect al unei separări radicale a puterii și a bogăției (fie ești bogat, fie ești puternic) va mai rămâne multă vreme un vis, din păcate. Altădată, deveniai bogat

pentru că erai puternic; astăzi, ești puternic pentru că ești bogat. Acumularea banilor a devenit repede nu mijlocul de expansiune comercială, după cum cred unii, ci chiar scopul producției de mărfuri. Forma-Capital nu are alt scop decât nelimitarea profitului, acumularea de bani la nesfârșit. Puterea de a acumula bani oferă în mod evident o putere discreționară celor care o posedă. Speculația monetară domină guvernanta mondială. Iar banditismul speculativ rămâne metoda preferată de captare a capitalismului.

Banii nu se confundă totuși cu moneda. Apariția monedei se explică prin dezvoltarea schimburilor comerciale. De fapt, numai în cadrul schimburilor obiectele capătă o dimensiune economică. Și tot în cadrul schimburilor valoarea economică obține o obiectivitate deplină, deoarece bunurile schimbate se sustrag subiectivității unuia singur pentru a se măsura cu relația care există între diferitele subiectivități. În ceea ce privește echivalentul general, moneda este unificatoare în mod intrinsec. Adunând toate bunurile în jurul unui numitor comun, re-alizează în același timp și omogenitatea schimburilor. Aristotel constata: „Toate lucrurile care sunt schimbate trebuie să fie într-o oarecare măsură comparabile. În acest scop a fost inventată moneda, și într-un sens devine un intermediar; fiindcă ea măsoară toate lucrurile.” Inventând o perspectivă prin care cele mai diferite lucruri pot fi evaluate printr-un număr, moneda le face oarecum egale: reunește toate calitățile care le disting într-o simplă logică a mai mult sau mai puțin. Banii sunt acest etalon universal care permite asigurarea echivalenței abstracte a tuturor mărfurilor. Sunt echivalentul general, care reunește toate calitățile într-o evaluare a cantității, deoarece valoarea comercială nu este în stare să facă decât o diferențiere cantitativă.

Însă, în același timp, schimbul egalizează și personalitatea celor care fac schimburile. Revelând compatibilitatea cererilor și ofertelor acestora, stabilește interschimbabilitatea dorințelor lor și, mai târziu, interschimbabilitatea oamenilor care reprezintă locul acestor dorințe. „Domnia banului, observă

Jean-Joseph Goux, înseamnă domnia măsurii *unice* pornind de la care toate lucrurile și toate activitățile omenești pot fi evaluate [...] O anumită configurare monoteistă a formei valoare *echivalent general* apare aici foarte clar. Raționalitatea monetară, bazată pe etalonul unic de măsură al valorilor, acționează împreună cu o anumită monovalență teologică”. Monoteismul pieței. „Banii, scrie Marx, sunt marfa care are drept caracter alienarea absolută, deoarece reprezintă produsul alienării universale a tuturor celorlalte mărfuri”.

Banii sunt așadar mult mai mult decât bani – și cea mai mare greșală ar fi să credem că sunt „neutri”. Nu mai mult decât știința, tehnica sau limbajul, banii nu sunt neutri. Acum douăzeci și trei de secole, Aristotel scria deja: „lăcomia omnirii este de nestăvilit”. Lacom este cuvântul: nu ai niciodată destul – și deoarece nu ai niciodată destul, n-ai ști nici când ai avea prea mult. Dorința de a avea bani e o dorință care nu poate fi satisfăcută niciodată pentru că se hrănește din ea însăși. Orice cantitate, oricare ar fi ea, poate fi mărită întotdeauna cu o unitate, astfel încât *mai bine* se confundă întotdeauna cu *mai mult*. Din lucrurile din care putem avea întotdeauna mai mult, nu avem *niciodată destul*. Din acest motiv, vechile religii europene nu au încetat să avertizeze în privința patimii banilor de dragul lor: mitul lui Gullweig, mitul lui Midas, mitul Inelului lui Policrate – „declinul zeilor” (*ragnarökr*) fiind chiar consecința unei lăcomii („aurul Rinului”).

„Riscăm, scria acum câțiva ani Michel Winock, să vedem banii, reușita financiară, cum devin singurul etalon al considerației sociale, singurul scop al vieții.” Ne aflăm exact în acest punct. În zilele noastre, banii sunt o dorință unanimă. Dreapta îi deservește deja de mult timp. Stânga instituțională, sub pretextul „realismului”, s-a alăturat zgometos economiei de piață, adică administrării liberale a capitalului. Limbajul economiei a devenit omniprezent. Banii sunt astăzi punctul de trecere obligatoriu al tuturor formelor de dorințe care se exprimă în registrul comercial. Sistemul monetar, cu toate acestea, are zilele numărate. Banii vor pieri pe limba banilor, adică prin

hiperinflație, prin faliment și supraîndatorare. Atunci poate vom înțelege că nu suntem bogați cu adevărat decât prin ceea ce am dăruit.

La originile crizei financiare

Capitalismul este sinonim cu criza, se spune deseori, hrănindu-se din crizele pe care le provoacă, iar „capacitatea sa de adaptare” nu are limite, lăsând astfel să se înțeleagă că este indestructibil. În realitate, trebuie să diferențiem crizele ciclice, conjuncturale, de crizele sistemice, structurale (precum acelea care au avut loc între 1870 și 1893, apoi în timpul Marii Depresiuni din 1929-30, sau între 1973 și 1982, când a început să-și facă apariția un șomaj structural în țările occidentale).

Ciclurile economice, care au fost descrise de economiști precum Nicolas Kondratieff (decedat în 1930) sau Joseph Schumpeter (decedat în 1950), se înscriu în ceea ce istoricul Fernand Braudel numea timpul „lungii durate”. Ciclurile evidențiate începând cu 1926 de Kondratieff sunt cicluri de 40 până la 60 de ani, care se descompun în două etape. În etapa ascendentă, profiturile sunt generate în special de producție, în timp ce în etapa B, capitalismul, pentru a continua să facă profiturile să crească, trebuie să se financiarizeze. Capitalul devine din ce în ce mai mult titluri de speculație asupra viitorului, pierzându-și funcția de investiții necesare în muncă.

Etapa A, caracterizată de inventarea și răspândirea numeroaselor invenții, este însoțită progresiv de un exces de investiții, realizat pentru a face față concurenței, ceea ce duce la o creștere a prețurilor și a ratelor dobânzilor, preludiu la o întoarcere a ciclului. În etapa B, descendentă, asistăm la o îndatorare masivă atât a statelor, cât și a gospodăriilor.

În același timp cu supraacumularea de capital, consolidarea puterii financiare devine pârgăa determinantă a oricărei strategii care ar viza creșterea rentabilității capitalului. În etapa finală, „bulele” speculative se sparg una după alta, șomajul crește, falimentele se înmulțesc etc. Într-un climat de distrugere generală a valorii (eliminarea stocurilor, închiderea firmelor și a filierelor mai puțin rentabile), economia se găsește într-o stare reală de deflație. Sistemul devine așadar haotic și incontrollabil, tulburările politice și sociale agravând și mai tare situația.

Mulți economiști consideră că astăzi ne aflăm în etapa B a unui ciclu care a început acum circa 35 de ani, și că această criză financiară mondială care a pornit din Statele Unite, în toamna lui 2008, este o criză structurală, care corespunde unei rupturi a coerenței dinamice din ansamblul sistemului. Venind după crizele petrolului din 1973 și 1979, criza datoriei bancare a țărilor în curs de dezvoltare din 1982, criza pieței acțiunilor și a ratelor dobânzilor din 1987, recesiunea americană din 1991, criza asiatică din 1997, spargerea bulei tehnologice din 2001, această criză, mult mai puternică decât cele precedente, este incontestabil cea mai gravă pe care am cunoscut-o din anii 1930 încoace. Cu atât mai mult cu cât se desfășoară într-un univers mondializat.

Însă explicația prin cicluri nu are decât o valoare limitată. Aceasta lasă să se înțeleagă că asemenea crize se înscriu într-un fel de normalitate a capitalismului: dacă există întotdeauna sușuri și coborâșuri, e din cauză că aceasta e natura sistemului. Nu ar exista motive reale de îngrijorare. Or, ne confruntăm de fapt cu o triplă criză de o nouă natură: criza sistemului capitalist, criza mondializării liberale, criza hegemoniei americane.

Explicația cel mai des avansată pentru interpretarea originilor crizei actuale este îndatorarea gospodăriilor americane prin ipotecile imobiliare (faimoasele „*subprimes*”). Nu este neadevărat, dar uităm să spunem de ce s-au îndatorat.

Problema eternă a capitalismului este cea a debușeurilor. La origini, capitalismul încerca să vândă tot mai mult celor pe

care tindea tot mai mult să îi priveze de mijloacele de cumpărare. Pe de o parte, se felicita pentru că și-a crescut beneficiile în detrimentul veniturilor din muncă, pe de altă parte, observa că la o ultimă analiză, consumul trebuia să crească pentru ca profiturile sale să poată continua să se mărească. Or a scădea salariile înseamnă a face consumul să scadă. În etapa fordistă, s-a înțeles că nu folosea la nimic să crești producția fără încetare dacă populația nu avea mijloacele cu care să o cumpere. Așadar, salariile au crescut treptat, având drept unic scop susținerea consumului. Din această etapă, care a avut apogeul în epoca celor „Treizeci de ani glorioși”, tocmai am ieșit. În ceea ce Frédéric Lordon a numit „capitalismul unei presiuni salariale joase”, abandonăm progresiv logica fordistă, care se baza pe ideea că salariile trebuiau crescute în mod regulat pentru a alimenta și susține consumul, și revenim la capitalismul inițial, în care repartizarea veniturilor între capital și salariați e interpretată ca un joc cu sumă nulă: tot ce s-a câștigat de unii s-a pierdut de către ceilalți.

Cum să regăsim debușeurile când profitabilitatea investițiilor tinde să scadă, adică atunci când asistăm la o scădere tendențială a ratelor profitului? O primă soluție este prelungirea programului de lucru, însă creșterea veniturilor care ar rezulta din aceasta este relativă, cu atât mai mult cu cât prețul unității de timp lucrat nu este revalorizat în mod evident (trebuie să lucrăm mai mult, dar tot la același preț). Obligația de a lucra mai mult, de a lucra duminica, de a face ore suplimentare etc. are de altfel efecte negative asupra vieții cotidiene: mai puține activități de timp liber, mai puțin timp dedicat familiei sau copiilor. O a doua soluție constă în recurgerea la o forță de muncă ieftină, puțin calificată, dar care ar avea și pretenții puține. Acest lucru explică de ce angajatorii au favorizat întotdeauna imigrarea, considerându-i pe imigranți o armată de rezervă a capitalului, care ar permite tragerea în jos a salariilor autohtone.

A treia soluție, la care a recurs masiv capitalismul începând cu al Doilea Război Mondial, și mai ales după anii 1980, este

creditul. Prin intermediul creditului, țările occidentale au ales să privilegieze consumul ca motor al creșterii, în loc să facă din investiții sau exporturi fundamentul acesteia. Dacă oamenii se îndatorează, vor dispune de mai multe mijloace și vor putea așadar să consume mai mult. Problema, în această schemă de susținere a consumului prin credit, este evidentă că oamenii trebuie să-și plătească datoriile – și că nu mai reușesc să o facă, tocmai din moment ce veniturile le stagnează sau li se diminuează. Pe de altă parte, „s-a căscat o prăpastie uriașă între un consum dopat frenetic cu credite și capacitățile economiei de a-i răspunde, de unde și apelul la țările străine cu un deficit comercial cronic, care produce o îndatorare masivă” (Yves-Marie Laulan). Acesta reprezintă unul dintre elementele majore ale crizei din toamna lui 2008. În Statele Unite, unde consumul atinge proporția nemaiauzită de 73% din PIB, în timp ce rata economiilor e practic inexistentă, rata îndatorării medii a gospodăriilor (raportul dintre îndatorarea lor totală și venitul lor disponibil) era de 120% în 2008. Rata îndatorării a explodat și în majoritatea celorlalte țări occidentale, această supraîndatorare adăugându-se datoriei publice și îndatorării societăților. De unde și situația explozivă la care suntem martori.

Salariul este strivit astăzi între două tipuri de constrângeri: pe de o parte, constrângerea acționarială, și pe de altă parte, constrângerea concurențială.

Una dintre caracteristicile dominante ale „turbo-capitalismului”, care corespunde celui de-al treilea val al istoriei capitalismului, este dominarea deplină a piețelor financiare. Această dominare oferă o putere crescută deținătorilor de capital, și mai ales acționarilor, care astăzi sunt adevărații proprietari ai societăților cotate la Bursă. Dornici să obțină un randament tot mai mare și mai rapid al investițiilor lor, acționarii solicită comprimarea salariilor și delocalizarea oportunistă a producției în țări emergente în care creșterea productivității merge în paralel cu costuri salariale foarte mici. În același timp, companiile încearcă să obțină o rată mai bună a productivității, angajând tot mai puțini oameni, ceea ce atrage după sine distru-